

ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

ГОЦУЛЯК Юрій Вікторович

УДК 340.12:321.1

**ПРАВОВЕ БУТТЯ ЯК ОНТОЛОГІЧНА ОСНОВА
ПРАВОРОЗУМІННЯ (ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Вінниця – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права та адміністративного права Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
ГРИНЮК РОМАН ФЕДОРОВИЧ,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, ректор.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
МАЗАРАКІ НАТАЛІЯ АНАТОЛІВНА,
Київський національний торговельно-
економічний університет, завідувач кафедри
міжнародного приватного, комерційного та
цивільного права;

доктор юридичних наук, професор
ЖАРОВСЬКА ІРИНА МИРОСЛАВІВНА,
Національний університет "Львівська
політехніка", професор кафедри теорії, історії
та філософії права;

доктор юридичних наук, доцент
ТЄЛЬКІНЄНА ТЕТЯНА ЕЙНІВНА,
Інститут законодавства Верховної Ради
України, головний науковий співробітник
відділу європейського права та міжнародної
інтеграції.

Захист відбудеться 9 жовтня 2020 р. об 11.00. годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.867.01 в Інституті законодавства Верховної Ради України за адресою: 04053, м. Київ, пров. Несторівський, 4.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту законодавства Верховної Ради України за адресою: 04053, м. Київ, пров. Несторівський, 4.

Автореферат розісланий 8 вересня 2020 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. М. Биков

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Особливості структури та змісту правової свідомості, правових відносин та правової системи обумовлені типом праворозуміння, що історично склався у тому чи іншому регіоні та спільноті. Різні школи праворозуміння мали на меті розкрити та відстояти власне бачення того, якою характеристикою першочергово має бути наділене право: зробити його живим, реальним, чистим, вічним, незмінним, священним тощо. Протистояння позитивістського, природно-правового та соціологічного дискурсів розширило кордони правопізнання та дало людству значні правові здобутки та блага. Правові змісти отримали своє місце у свідомості, відносинах, інститутах, природі тощо. Сучасна теорія права не розглядає це протистояння як взаємовиключення, а швидше як відкриття нових та розширення існуючих горизонтів правової дійсності. Інтегративні тенденції у визначенні місця різних правничих шкіл свідчать про те, що правові змісти можна знайти у всіх закутках буття. Таким чином, постає потреба не просто у об'єднанні чи використанні різних правничих шкіл, а у формуванні такого типу праворозуміння, який пояснив би їх множинність та істинність кожної. Така правова архітектура має починатись із найзагальнішої категорії, що присутня в будь-якому правовому мисленні – правове буття, що дозволяє найбільш широко подивитись на зміст та структуру правової реальності.

Історичний розвиток людства свідчить про те, що людина ніколи не могла обійтись без параметрів порядку, пізнання та розгортання яких зрештою і сформували уявлення про правовий світ. Всі сфери співбуття особа унормовує, куди б не спрямовувався пізнавальний погляд людини – надприродна, природна, матеріальна, комунікативна, психологічна сфери, там завжди відшукувались правові впорядкувальні змісти. Комунікацію на всіх рівнях супроводжують регулятивні процеси, пов'язані з ідеями свободи, власності, рівності, справедливості, блага, ієрархії тощо. Це свідчить про те, що людина є не просто істота політична, соціальна, а й правова. Онтологічне праворозуміння через розкриття змісту та структури правового буття, а також способів його розгортання у правовій реальності, покликане обґрунтувати положення про невід'ємність права для усіх сфер співіснування, визначити істинні підстави його буття та вивільнити його зміст з-під ідеологічного та політичного монізму.

Питання правового буття, його змісту, форм та значення знайшли відображення у численних наукових працях теоретиків та філософів права, зокрема, таких як: А.М. Бернюков, Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, А.А. Козловський, В.М. Кравчук, М.М. Кузь, С.І. Максимов, В.С. Нерсисянц, О.В. Петришин, В. В. Савенко, О.В. Стомба, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, М.В. Цвік.

Дослідження окремих категорій, що складають зміст правового буття, зокрема, таких як правовий атрибут та модус, правова реальність та дійсність, правова істина відображені у науковому доробку таких науковців: В.М. Баранов, В.М. Братасюк, Є.П. Євграфова, В. М. Кривцова, О.В. Левицька, Р.П. Луцький, К.В. Мількова, О.М. Палій, О. В. Ткаченко. Дослідженням змісту, значення та особливостей різних типів праворозуміння займаються такі вчені: С.І. Алаїс, О.В. Геселев, Т. І. Дудаш, А.М. Колодій, В.М. Кравець, Г.Ю. Лук'янова, Н.М. Оніщенко, О.Л. Слюсаренко, К.О. Шелестов.

Доктринальну базу дослідження міфологічного праворозуміння склали роботи античних класиків: Аристофан, Вакхлід, Геракліт, Парменід, Гесіод, Софокл, а також визнаних фахівців із даної проблематики: Р. Барт, Я.Э. Голосовкер, Ф.Х. Кессіді, М.А. Кун.

Значна увага приділена науковій спадщині класиків юридичної науки, де обґрунтовуються і утверджуються у правосвідомості ключові атрибути правового буття. Зокрема, мова іде про праці: Платона, Аристотеля, А. Августина, Ф. Аквінського, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ф.К. Фон Савіньї, І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, Є. Ерліха, Р. Паунда, Л.І. Петражицького, Дж. Остіна, І. Бентама, Г. Спенсера, Г. Кельзена, Г.Ф. Шершеневича.

Значну роль в обґрунтуванні окремих атрибутів правового буття відіграли роботи науковців, що досліджували окремі ідеї та принципи права (впорядкування, справедливість, рівність, договір, власність): Д.В. Андрєєв, В.А. Бачинін, Д.А. Керімов, Л.О. Корчевна, О.Л. Копиленко, А.Ф. Крижанівський, В.Б. Кузьменко, А.М. Куліш, В.В. Левкулич, І.М. Луцький, І.М. Мишак, Р. Нозік, Ю.М. Оборотов, С. В. Околита, Дж. Ролз, І.М. Ситар, О.М. Тарасишина, Н.В. Федіна, О.Н. Ярмиш. При дослідженні первісних модусів правового буття використовувались праці науковців, присвячені окремим типам праворозуміння, правосвідомості, а також різним сферам правопізнання, зокрема, це: М.М. Гнатко, Р.Ф. Гринюк, Г.А. Вдовина, І.М. Жаровська, Н.І. Кабанець, Н.А. Мазаракі, Т.В. Міхайліна, І.В. Музика, В.І. Муляр, С.С. Сливка, Т.С. Павлова, Д.Є. Прокопов, С.П. Рабінович, С.В. Ромашкін, Т.Е. Телькінєна, В.Д. Титов, Є.М. Трубецької, О.С. Туренко, О.І. Ющик, К.С. Яцино.

Незважаючи на суттєві наукові напрацювання щодо питань праворозуміння та окремих аспектів правового буття вченими у сфері теорії та філософії права, питання виявлення змісту, структури, механізму та способів розгортання правового буття у реальності, а також його вплив на правосвідомість та праворозуміння людини залишаються не розкритими, що й обумовило вибір теми дисертаційного дослідження та її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до напрямів науково-дослідної комплексної теми кафедри теорії та історії держави і права та

адміністративного права Донецького національного університету імені Василя Стуса: «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (реєстраційний номер 0118U003140), у рамках якої розроблена концепція онтологічного праворозуміння, що дозволяє вирішити проблему переосмислення та універсалізації сучасних підходів до праворозуміння через призму категорій та змістів онтології права як доктринально-праксеологічної основи удосконалення процесу функціонування системи права і юридичної практики.

Мета і завдання дослідження.

Метою дослідження є обґрунтування нових теоретико-правових положень щодо змісту, структури та місця категорії правового буття у праворозумінні та на основі отриманих результатів – розробка основних положень концепції онтологічного праворозуміння.

Відповідно до визначеної мети поставлено і вирішено такі основні завдання:

розкриття змісту базових понять онтологічного праворозуміння, якими є правове буття, правовий атрибут, правовий модус;

з'ясування змісту базових теоретико-правових категорій як правова реальність та правова дійсність, визначення їх місця у структурі правового буття;

дослідження впливу античних міфологічних ідей-образів правосуддя (Феміди) та справедливості (Діке) на правосвідомість суспільства, аналіз уявлень про формування та відновлення порядку у міфологічному праворозумінні;

обґрунтування космічних джерел права у поглядах філософів-досократиків;

виявлення особливостей категорії правового буття у правових вченнях Платона та Аристотеля;

дослідження впливу середньовічного світогляду на розгортання окремих атрибутів правового буття;

виявлення значення правових вчень А. Августина та Ф. Аквінського для розвитку онтологічного праворозуміння;

висвітлення особливостей секуляризації та антропологізації правового буття у природно-правових поглядах Т. Гоббса;

обґрунтування свободи, власності та договору як ключових атрибутів правового буття через аналіз вчення Дж. Локка;

з'ясування впливу концепції суспільного договору Ж.-Ж. Руссо на розкриття змісту правового буття;

аналіз історичних та національних витоків правового буття у положеннях історичної школи права;

висвітлення особливостей розвитку категорії правового буття через ідеї свободи та обов'язку у науковому доробку І. Канта;

з'ясування місця індивідуального та загального начала як принципів розгортання правового буття у вченні Г. Гегеля;

обґрунтування соціально-комунікативних модусів правового буття у соціологічному типі праворозуміння;

виявлення соціально-інституційних модусів правового буття у позитивістському типі праворозуміння;

концептуалізація категорії правового буття як основи онтологічного праворозуміння через визначення невід'ємних правових атрибутів та обґрунтування механізму їх розгортання у правосвідомості, правовій поведінці, правових відносинах та інститутах;

здійснення класифікації первісних модусів правового буття та визначення особливостей їх розгортання у різних напрямках правопізнання та сферах правової реальності, з'ясування особливостей впливу різних типів модусів на правові системи сучасності.

Об'єктом дослідження виступає загальне розуміння права, його особливості та типи.

Предметом дослідження є правове буття як онтологічна основа праворозуміння в історико-теоретичному вимірі.

Методологічну основу дослідження складає комплекс філософських, загальнонаукових методів пізнання, а також спеціальних методів, що застосовуються у юридичній науці. Діалектичний метод було використано для розкриття складних взаємозв'язків між атрибутами правового буття, що через протилежність та протиріччя змістів можуть стримувати правову поведінку від крайніх деструктивних проявів, а правову дійсність від руйнівних процесів. Системний метод використовувався при дослідженні правового буття як структурного явища, що розгортається через взаємопов'язані впорядкувальні атрибути у правовій реальності у вигляді модусів (способів їх розгортання). Виявлення окремих атрибутів правового буття та встановлення особливостей їх взаємного доповнення та обмеження здійснювалось за допомогою методів аналізу та синтезу. За допомогою синергетичного методу було покладено зміст правового буття як співбуття, невід'ємну присутність правових змістів у бутті і їх розгортання через внутрішню рефлексію та пізнання впорядкувальних процесів у зовнішньому об'єктивному світі. При виокремленні первісного атрибуту правового буття – впорядкування і обґрунтування поширення його на всі сфери правового буття використовувався метод узагальнення. Метод абстрагування дозволив з'ясувати неспроможність окремого атрибуту правового буття взяти на себе правову впорядкувальну функцію, лише у зв'язку з іншими. Порівняльно-правовий метод використовувався у роботі для порівняння окремих типів праворозуміння, виявлення їх онтологічної цінності. Історико-правовий метод дав можливість виявити особливості розгортання правових атрибутів у праворозумінні різних історичних періодів через вивчення ключових правових доктрин свого часу. Формально-юридичний

метод використовувався при дослідженні змісту ключових категорій правового буття, розробці понятійного апарату та особливостей онтологічної концепції праворозуміння.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що на основі комплексного загально-теоретичного дослідження категорії правового буття обґрунтовано нові доктринально-правові положення щодо його змісту та структури, запропоновано онтологічний підхід до праворозуміння. Наукова новизна отриманих результатів відображена у наступних теоретичних положеннях.

Вперше:

виявлено змістові витoki правового буття, а саме, встановлено, що онтологічною константою будь-якого праворозуміння та правової реальності є процес впорядкування, що відбувається незалежно від того, у якому джерелі його розмішують (метафізичному, державному, психологічному чи соціальному); наголошується, що обґрунтування категорії правового буття розкриває положення, згідно якого правова сутність є обов'язковим компонентом структури буття;

сформульовано визначення поняття правового буття як підстави існування правової реальності, що розгортається через постійну присутність впорядкування і його атрибутів у феноменальному світі; це невід'ємна присутність правових змістів у суспільних відносинах;

обґрунтовано положення, згідно якого онтологічний тип праворозуміння покладає розкриття права як невід'ємної складової буття людини, що розгортається у правовій реальності через невід'ємні атрибути (що складають його зміст) та модуси (способи розгортання атрибутів у реальності);

запропоновано визначення понять правового атрибуту як невід'ємної ознаки правового буття, яка складає правову сутність незалежно від стану та рівня розгортання правового буття, а також правового модусу як ознак, характерних лише для певних сфер здійснення правового буття, це місця, де розгортаються правові атрибути та способи їх розгортання. Наголошується, що правові атрибути є незмінними, але розгортаються у різних сферах буття людини, а модуси на відміну від атрибутів вирізняються мінливістю свого змістового наповнення, є кінцевим результатом розгортання правових ідей у світі речей;

концептуалізовано місце понять «атрибут» та «модус» в онтологічному праворозумінні; зокрема, аргументовано, що правовий модус є зовнішнім вираженням правового буття, у якому обов'язково присутні невід'ємні правові змісти – атрибути; модус є варіативним і не завжди відповідає правовій істині, оскільки впорядкувальні процеси можуть мати деструктивні наслідки і підміняти справжні змісти правових атрибутів; доведено, що взаємозв'язок атрибутів та модусів представляє собою постійну динаміку розгортання правового буття;

сформульовано онтологічне розуміння та розмежування понять правової дійсності та реальності. Правова реальність – це результат розгортання незмінних правових змістів (атрибутів) у різних вимірах буття людини, що виражається у сукупності правових модусів та зв'язків між ними, які проявляються у правовій дійсності, правовій належності та правовому мисленні. Правова дійсність – це складова правової реальності, що охоплює наявний світ правових феноменів та процесів, що характеризується об'єктивною вираженістю і актуальною присутністю. Правова реальність розгортається через атрибути у модусах, що супроводжується постійними перехідними процесами від ідей до речей, чим обумовлені два ключових принципи побудови правових систем: від змісту до факту (континентальне право) або від факту до змісту (прецедентне право), але в обох випадках категорії атрибуту та модусу є невід'ємними для правової реальності. Правова система виникає як результат імплікації зв'язків між ключовими правовими змістами на конкретні формально визначені правові інститути із виділенням найбільш суттєвих закономірностей впорядкувальних процесів для суспільства;

обґрунтовано необхідність наявності в онтологічному праворозумінні поняття «правова істина» як відповідності змісту правових модусів справжньому змісту атрибутів правового буття, оскільки самі модуси є нестійкими явищами і, відповідно, їх зв'язок із атрибутами теж може бути нестійкий і, навіть, симулятивний; саме категорія істини закладає адекватність динаміки правової системи і статичності вихідних правових змістів. Це дозволяє вирішити проблему неконтрольованого руху правової системи у бік деструктивності та руйнування.

запропоновано онтологічне тлумачення праворозуміння як розумової діяльності людини щодо розкриття витоків та змісту атрибутів та модусів правового буття. Аргументовано, що онтологічне праворозуміння має справу зі змістами, що постійно присутні у співбутті;

запропонована класифікація правових атрибутів залежно від ступеня розгортання правового буття. До першого ступеня належить атрибут, який визначає чисту присутність правового буття як такого – це впорядкування. До другого ступеня належать атрибути, що розкривають зміст впорядкувальних процесів і покладають інститут правопорядку як такий – це свобода, власність, договір, справедливість, рівність, ієрархія, загальність, благо, належність;

концептуалізовано категорію правового буття через розроблення загальних положень онтологічного праворозуміння, що виражається у механізмі розгортання атрибутів правового буття у правосвідомості та правовій поведінці особи та становлення її як істоти правової;

запропоновано класифікацію первісних модусів правового буття в залежності від походження правової сутності: 1. Метафізичні (міф, вищий закон, Бог). 2. Природні. 3. Антропологічні (психологічні, соціально-комунікативні, соціально-інституційні); доведено, що саме зв'язки між

правовими модусами формують правову систему, і в залежності від домінування у праворозумінні конкретного типу первісного модусу – закладається тип правової системи.

Удосконалено положення щодо:

витоків античного праворозуміння у міфології. Так, були проаналізовані правові ейдоси та їх місце у правосвідомості давніх еллінів, уособлені в образах Феміди (правосуддя, передбачення, істина), Діке (справедливість), Ериній та Немезіди (правова помста, відплата, кара), Евномії (благозаконня), Ейрени (миру);

виявлення змісту категорії правового буття у вченнях Т. Гоббса, Дж. Локка та Ж.-Ж. Руссо, які дали можливість обґрунтувати первісні вроджені правові атрибути – свободи (як початкового права на все) та власності (як початкової належності самому собі), а також зовнішні комунікативні атрибути, що покликані обмежити абсолютну свободу та власність – це рівність та договір (угодоздатність, що є інтенцією правосвідомості до комунікації через збереження вірності взаємним обмеженням);

обґрунтування соціально-комунікативних модусів правового буття у положеннях історичної школи права та соціологічної юриспруденції. Обґрунтовується твердження, що як тільки між суб'єктами з'являються і розвиваються зв'язки, одразу ж з'являється право як потреба у впорядкуванні, що забезпечує народження, існування та збереження соціуму. Доводиться, що причиною вступу у співбуття є недостатність власної індивідуальності для виживання, становлення та розвитку особистості, ця нестача має бути наповнена іншим буттям, але враховуючи той факт, що на нього не поширюється абсолютна власність, тому необхідне вироблення точок дотику, спілкування, що уже вимагає впорядкувальних процесів. Так починається розгортання правового буття через суспільні відносини;

виявлення особливого онтологічного місця права у вченні Г. Кельзена. Наголошується, що правове буття – це буття змістів, що мають накладатись на фактичне буття, тим самим підтверджується положення онтологічної концепції праворозуміння, що полягає у виділенні та відстоюванні правового погляду на речі, тобто на сприйнятті реальності через атрибути правового буття. Аргументується, що у права особливий зв'язок із матеріальним світом, оскільки правові атрибути не є матеріальними, це невід'ємні сутності, що формують правове буття, але саме розгортання цих атрибутів відбувається у всіх сферах, де можливе співбуття, як ментальній, так і матеріальній;

дослідження позитивістського праворозуміння та його значення для розкриття категорії правового буття та його атрибутів, що дало можливість виокремити окремий вид первісних модусів правового буття – соціально-інституційних, зміст яких полягає в тому, що правові атрибути концентруються у правотворчості окремих соціальних інститутів та наділених владними

повноваженнями осіб, що об'єднані приналежністю до державно-волюнтаристського начала;

розширення присутності правових атрибутів до внутрішньо-психологічного рівня через дослідження психологічної теорії права. Встановлено, що психологічна теорія розширяє правову реальність далеко за межі дійсності, що постає перед нами, за рахунок поповнення регулятивних процесів внутрішніми психічними переживаннями; правове буття розгортаючись у емоціях суб'єкта одразу задає варіації правової поведінки, а саме, двосторонності вимог.

Дістали подальший розвиток положення щодо:

взаємозв'язку міфу та права через дослідження значення міфічних образів-ідей для античного праворозуміння. На підставі цього виокремлюється міфологічна правосвідомість, зміст якої полягає у формуванні правового світогляду через метафізичні антропоморфні чи натуралістичні образи-ідеї; у міфі закладаються особливості існування та взаємопереходу світу правових ідей та правових феноменів;

основ правового буття у вченні Платона, якими є розум, свобода і належне співіснування; розгортання правових атрибутів відбувається за принципом, згідно якого є нерухоме умозримо правове буття та становлення правового сущого;

впорядкувальних начал у вченні Аристотеля та їх місця в онтологічному праворозумінні, якими є: матерія, форма, мета; встановлено, що вихідною правовою матерією є норма, у якій реалізуються атрибути правового буття, формою правового буття є правовий принцип-ідея (атрибут), який через норму розгортається у реальності; правова матерія є пасивною, мертвою, а мета дає їй силу та динаміку, як конструктивну, так і деструктивну; із вчення Аристотеля випливає, що впорядкування є основним атрибутом правового буття, а порядок як стан є його метою.

впливу християнського середньовічного світогляду на праворозуміння, в якому правове буття утверджується категорією над-буття, що не підлягає спростуванню, адже не залежить від створеного світу, але при цьому здатна на нього впливати. Виявлено, що середньовічна правосвідомість вводить у праворозуміння поняття жертви та відплати за порушення заданого порядку, а це означає, що правомірність і протиправність поведінки завжди отримує метафізичну реакцію.

теоретико-правового значення поглядів А. Августина, з яких можна виділити важливий атрибут правового буття – це ступінь-ієрархія, а також правове значення справедливості, зміст якої передбачає використання таких методів впливу, які за змістом прийнято відносити до зла та насилля, але з точки зору впорядкувальних процесів – окреме насилля може породити загальне благо;

правового доробку Фоми Аквінського в контексті його вкладу у розвиток онтологічного праворозуміння, зокрема те, що пізнання атрибутів правового буття завжди передбачало пошук начал, де сутність і буття є тотожними, а це означає, що правове буття не є справедливе, вільне, благе, рівне, воно і є справедливість, благо, свобода, рівність, оскільки з нього ці атрибути витікають;

особливостей онтологічного праворозуміння І. Канта, а саме виведення примусу та зобов'язання як необхідної умови громадянського стану; із правових поглядів Канта виведено положення, що правове буття – це підстави для сумісного існування, тобто те, що дає умови для співбуття.

обґрунтування у вченні Гегеля власності, свободи та загальності як невід'ємних атрибутів правового буття; власність є правовим атрибутом, оскільки впорядковує зовнішні зв'язки між суб'єктом і об'єктом, розширює горизонти людського буття (через категорії «моє-немоє-чуже»), речі крім фактичного буття починають отримувати ще особливий майновий зв'язок із людиною; індивідуальне право, що суперечить загальному є порушенням («неправом»).

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані: у подальших наукових дослідженнях; при підготовці нових та внесенні змін до чинних законодавчих актів, а також у практиці їх реалізації; при підготовці науково-практичних видань, підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій для науковців, юристів-практиків, викладачів, аспірантів і студентів закладів вищої освіти юридичних спеціальностей.

Положення дисертації використовуються у навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін „Теорія держави та права”, „Історія політичних і правових учень”, „Права людини” студентам спеціальності „Право” Донецького національного університету імені Василя Стуса (довідка № 179/01-13/01.1.3 від 11.06.2020 р.).

Результати дисертаційної роботи впроваджено у правопросвітницьку діяльність (Довідка про впровадження Public Organization «European alliance of great possibilities» від 19.03.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати отримані автором самостійно на основі аналізу наукових публікацій, законодавства, практики його застосування.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Треті таврійські юридичні наукові читання» (Київ, 2018); II Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Деякі особливості правової онтології у давньогрецьких міфологічних образах. Виклики глобалізованого суспільства: економіко-правовий аспект» (Вінниця, 2019); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку,

фінансів та права» (Полтава, 2020); XXVIII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Деякі особливості праворозуміння історичної школи права. Розвиток та досягнення сучасної науки в глобальному науково-освітньому просторі» (Вінниця, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності» (Харків, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (Тернопіль, 2020); X міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасний рух науки» (Дніпро, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Сорок п'яти економіко-правові дискусії» (Львів, 2020).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладено у 31 наукових праці, з яких: 1 монографія; 22 наукові статті (в тому числі 22 наукові статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у наукових фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз); 8 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, що включають 17 підрозділів, висновків. Обсяг дисертації складає 359 сторінок основного тексту. Дисертація містить список використаних джерел із 406 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділ 1. «Понятійно-категоріальний апарат дослідження» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1. «Загальнотеоретична характеристика правового буття, правового атрибуту, правового модусу як ключових понять онтологічного праворозуміння» розкривається зміст основних понять та методологічних підходів, що складають зміст онтологічного праворозуміння.

Обґрунтовано, що вихідним положенням онтологічного праворозуміння є те, що буття людини, з огляду на її соціальну природу, – це завжди співбуття, а ця комунікація, в свою чергу, завжди передбачає регулятивність. Буття не просто нав'язує свої порядки, вони є умовою нормального існування, а звідси впливає висновок, що право є структурою буття, тому що впорядкування характерне ледь не для кожного акту поведінки.

Доведено, що правове буття – це підстава існування правової реальності, що розгортається через постійну присутність впорядкування і його атрибутів у феноменальному світі; будь-яке праворозуміння має починатися з правового буття як найзагальнішої категорії правового мислення.

Аргументовано, що відправною точкою онтологічного праворозуміння є твердження, що право починається із впорядкувальних структур буття. Правове буття має різні ступені розгортання – первинно через незмінні атрибути, і далі – через мінливі варіативні модуси. Правовий модус є зовнішнім вираженням

правового буття, в якому обов'язково присутні невід'ємні правові змісти – атрибути. Модус варіативний стосовно атрибутів, а, отже, не є тотожним із правовою істиною, оскільки впорядкувальні процеси можуть мати і деструктивні наслідки, підміняти справжні змісти правових атрибутів.

У підрозділі 1.2. «Правова дійсність та правова реальність як теоретико-правові категорії: порівняльний аналіз та уточнення змісту» висвітлюються особливості онтологічно-правового погляду на поняття правова дійсність та реальність.

Надається характеристика поняттям правова дійсність та реальність, визначено їх різницю та місце в онтологічному праворозумінні через призму категорії правового буття та його складових. Встановлено, що правова дійсність є складовою правової реальності, що являє собою наявну сукупність правових феноменів та процесів, а також зв'язків між ними, а правова реальність є категорією ширшою, адже дозволяє розмістити право як у ментально-духовному, так і в матеріальному вимірах, в актуальному та потенційному і віртуальному бутті.

Встановлено, що правове буття влаштоване таким чином, що можливі деструктивні процеси уже передбачені параметрами впорядкування, а саме, правопорушення, спричинене постійною динамікою співбуття і самою можливістю відхилень від належного порядку. Поняття «правова істина» має свою особливість у тому, що верифікація правових модусів передбачає співставлення динаміки правової дійсності та статичного змісту правових атрибутів (заданості правового порядку). Відзначається, що правове буття охоплює собою як істинні, так і неістинні модуси, оскільки і перші, і другі є складовою впорядкування, а сама присутність впорядкування уже є підставою для наявності правового змісту. Робиться висновок, що правова істина – це відповідність змісту правових модусів справжньому змісту атрибутів правового буття.

З'ясовується теоретична та онтологічна цінність поняття праворозуміння, розкриття змісту якого пов'язане із відкриттям доступу до невід'ємної складової буття – права та доступності для розуму юридичних змістів. Відзначається, що праворозуміння корелюється із наповненням свідомості людини, це може бути процес – усвідомлення, або уже результат – відображення, тобто уже сформований образ права. Робиться висновок про особливості онтологічного тлумачення праворозуміння, що являє собою розумову діяльність людини щодо розкриття витоків та змісту атрибутів та модусів правового буття.

Розділ 2. «Інтерпретація правового буття та його категорій в античному праворозумінні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Особливості формування, збереження та відновлення правопорядку в міфологічному світогляді давніх греків» досліджується зміст

міфологічного праворозуміння в античності, а також розкриття окремих атрибутів правового буття в окремих міфологічних образах.

Обґрунтовується положення, що міф не є вигадкою чи суто фантазією, а цілісним образним колективним мисленням та світоглядом. Наголошується, що правова міфологія поєднує в собі як елементи наукового мислення, так і духовні метафізичні погляди на світ, що утверджує міцніше у правосвідомості правові атрибути. Побутовість міфу означає його доступність для розуміння і розкриття, зокрема, закладених правових змістів. Констатується емоційність правового міфу, оскільки образи його є антропоморфними й особливості буття пересікаються із конкретними життєвими обставинами, емоційність міфу дає змогу розкриття правових афектів у людині. Підкреслюється, що у міфологічному світогляді установлюється положення про юридичну силу й абсолютний авторитет вищих правових ідей.

Аналізується цінність образу Феміди-правосуддя та Діке-справедливості для античної правосвідомості. В образі Феміди закладена відкритість світу речей, у ній покладені знання про феноменологічний світ, яким він є насправді, тому правосуддя може здійснюватися лише у зв'язку з істиною, за умови знання дійсного стану речей. Досліджується зміст дару провидіння Феміди як можливість розмістити право у всіх трьох часових вимірах, зокрема, у майбутньому, адже для грека правопорядок – це не просто актуальність, але й заданість, впевненість у його збереженні у майбутньому. Розкривається зміст ідеї справедливості в образі богині Діке, що свідчить про те, що шлях справедливості – це божественний шлях. Справедливість одночасно присутня як в ідеальному божественному вимірі, так і реалізується у людському світі, де є потреба у збереженні та відновленні порядку.

Наголошується, що для необхідності збереження та відновлення заданого порядку право має потребу в насильницьких методах впливу. В античній міфології ці методи уособлені у вигляді образів богинь Ериній (мстивих) та Немезіди (відплати). Відзначається, що Еринії ведуть своє походження від найпершого правопорушення – вбивства Кроносом свого батька Урана. Така космічна та міфологічна природа злочину необхідна, щоб продемонструвати його невід'ємність для правової дійсності. Дослідження образу Немезіди дозволяє зробити висновок, що це не просто страшна кара, а диференційована правова відплата, яка має бути відміряна невідворотно кожній людині.

Виявлено, що предметну область правових цінностей у міфології охоплюють богині – Ейрена-мир та Евномія-благозаконня. За допомогою благозаконня задаються конструктивні бажані параметри порядку, що потребує збереження та охорони.

У підрозділі 2.2. «Космічні джерела правового буття у поглядах досократиків» проводиться дослідження як правова регулятивна та охоронна функції можуть отримувати своє начало в окремих природних стихіях,

загальнокосмічних законах та абстрактних поняттях, яким надана організаційно-впорядковуюча сила у поглядах філософів-досократиків.

Висвітлено положення, що за Анаксимандром буття так влаштоване, що воно штрафує суще за неналежну поведінку, таким чином юридична відповідальність є еманациєю космічної відповідальності. Отже, право є лиш антропологічною тінню онтологічних процесів, це людський вимір впорядкувальних процесів у природі.

Виявлено, що Піфагор у своєму вченні на відміну від міфу уже не персоніфікує регулятивні ідеї, а навпаки – абстрагує їх, що додає правовому буттю більш чіткої визначеності та раціональності. За Гераклітом, космос уже впорядковується не персоніфікованим богом із низкою антропоморфних недоліків (боги можуть мститись, заздрити тощо), а особливою матерією – Вогнем, яким керує закон – Логос. Вогонь гріє, палить, відновлює, а це не що інше, як регулювання космічних процесів і, як наслідок – суспільних відносин.

Встановлено, що за Парменідом буття відкрите виключно для розуму незалежно від досвіду. Якщо правове буття це шлях істини, то ця категорія ставить право в один ряд із життєво необхідними основами. Із вчення Емпедокла випливає, що філія-любов відповідає за процеси об'єднання, а нейкос-ворожнеча за розділення та руйнування. Правове буття побудоване таким чином, що сили об'єднання та роз'єднання не впливають одна з одної, а заздальгідь задані. Онтологічний дискурс Демокрита говорить про те, що явища та процеси, що протирічать природі є несправедливим, а тому, і неправовими. Природа виступає критерієм істинності та категорією якості для позитивних норм. Таким чином, доходимо висновку, що не все, що відбувається у правовій системі має відношення до справжньої правової функції.

Підрозділ 2.3. «Правове буття та інтерпретація його змістів у вченнях Платона та Аристотеля» присвячено розкриттю окремих складових онтологічного праворозуміння у вченнях класиків античної думки.

Висвітлюється позиція Платона щодо справедливості, який обґрунтовує її як атрибут правового буття, подає цей стан як протилежність несправедливості, що потребує впорядкування. Відзначається, що пошуки впорядкувальної сили, що покликана бути архітектором правового буття приводять Платона до принципу розумності, що зв'язує ієрархічно правові речі і правові ідеї через виявлення у реальності «кращого» та «гіршого».

Висвітлюються онтологічні начала правового становлення за Платоном, якими є вічні сутності-ейдоси, завдяки яким у речах можливо виявити правову істину. У праворозумінні знаходиться місце як для думки, яка дотична до самого буття та вічного Логосу, так і для суб'єктивної «гадки» і «відчуття», які не надійні, оскільки не мають вічної опори і приречені на за-буття. Робиться висновок, що категорія правового буття – це не просто спекуляція розуму, це не практична чи теоретична необхідність, воно не зводиться до людини чи природи, воно є об'єктивне істинне буття.

Акцентується увага на тому, що із вчення Аристотеля випливає положення, що впорядкування є основним атрибутом правового буття, а порядок, як стан, є його метою; це те, з чого починається право. Справедливість, утвердившись як фундаментальний атрибут правового буття, є абсолютним началом, але, розгортаючись як благо у соціальному житті, її зміст може варіюватись і відходити від істинного, що доводить присутність як незмінної (атрибутив), так і мінливої (модусів) складової правового буття.

Обґрунтовується аналогія, що випливає із вчення Аристотеля про диференціацію понять право і правове. Таке розрізнення є дуже важливим для обґрунтування правової онтології, адже правове буття – це те, що дає підстави праву бути, те, завдяки чому право є тим, чим воно є. Право – це доктринальний результат пізнання впорядкувальних процесів у різних сферах буття, а «правове» – це те, що дає онтологічно-правову характеристику речам у дійсності. Людина – це істота правова, так само багато суцього теж є правовим, де відбуваються впорядкувальні процеси. Диференціація понять «право» та «правове» демонструє нам онтологічну логіку, з якої походить позиція щодо присутності найзагальнішого, що вміщує в собі всю регулятивність природи та людини, це правове буття. Право як поняття має багато різних, подекуди суперечливих одним одному визначень, які часто ігнорують багато «правового» (наприклад, позитивізм ігнорує природну заданість порядку), тому виникає потреба у більш універсальному понятті, яким є правове буття.

Розділ 3. «Розвиток онтологічного праворозуміння у правових вченнях епох Середньовіччя, Нового часу та Просвітництва» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Розкриття правових атрибутів у християнському середньовічному світогляді» досліджується вплив середньовічного християнського віровчення на розгортання змісту атрибутів правового буття.

Висвітлюється ключове онтологічно-правове положення християнського віровчення, а саме те, що джерелом порядку є чистий акт божественної творчості. Так розкривається зміст впорядкувального правового атрибута через вищу правотворчість, яка повноцінно ставить питання про начала, а не суто про ієрархію сутностей (як це мало місце у часи античності). Християнство розглядає свободу як абсолютний атрибут правового буття, адже вона має абсолютні джерела. Пізнавати людську природу через свободу означає визнати, що всі акти існування людини належать виключно їй (а не визначені законом долі як в античних міфах), така логіка породжує витоки інституту відповідальності.

Аналізується правовий зміст положення християнського віровчення про гріховну природу людини, у зв'язку з якою вона приречена на покарання-санкцію, на відновлювальні процеси. Це покладає необхідність правового балансу у впорядкуванні, а саме деструктивних і конструктивних процесів у

суспільних відносинах. Християнське праворозуміння не знає хто саме, коли і де вчинить порушення, але з причини вродженої гріховності знає, що вони точно будуть, і виникне потреба у покаранні та відновленні. Середньовічна правосвідомість вводить у праворозуміння поняття жертви та відплати за порушення заданого порядку, а це означає, що правомірність і протиправність поведінки завжди отримує метафізичну реакцію.

Підрозділ 3.2. «Вплив теології на правосвідомість Аврелія Августина та Фоми Аквінського в контексті дискурсу про правове буття та його атрибути» присвячено дослідженню впливу правових вчень А. Августина та Ф. Аквінського на розвиток онтологічного праворозуміння.

А. Августин намагається зазирнути по той бік закону, по ту сторону регулювання і виявити абсолютні витoki, які дають підстави всьому правовому світу бути. З цієї причини середньовічна правосвідомість має обов'язково знаходити зворотній зв'язок та комунікацію із джерелами, які проявляються у двох позиціях – страху та блага (винагороди). Вчення А. Августина дозволяє розмістити в онтологічно-правовому вимірі релігійно-етичні поняття добра і зла як відношення до впорядкувального атрибута, яке може бути конструктивним чи деструктивним (зло та добро переростають у правову площину правомірності чи протиправності). Проаналізовано регулятивну конструкцію А. Августина «зло заради добра», яка є прообразом інституту санкції. Правове буття не ідентифікує щось як «своє чи чуже» (так може поводитися правова система), це присутність права як така. Саме тому такі явища, як добро чи зло, через призму онтологічно-правових категорій вбачаються як відношення до заданого порядку: конструктивне чи деструктивне. В цьому простежується ключова різниця між мораллю та правом, адже зло може мати регулятивне значення. Зокрема, застосування санкції за своєю формою може виглядати як справжнє зло: смертна кара, позбавлення волі тощо, втім його призначення - відновлення порядку. Із поглядів А. Августина випливає, що в правовому бутті закладені всі можливі варіації розгортання впорядкувальних сил, а їх прийнятність уже залежить від ступеня присутності правової істини.

Обґрунтовано положення, згідно якого пізнання правового буття завжди передбачало пошук певних начал, де сутність і буття стають тотожними, тобто правове буття не є справедливе, вільне, блага, воно і є справедливість, благо, свобода, тому що з нього ці атрибути походять як сутності речей та процесів.

Висвітлено правовий доробок Ф. Аквінського, з якого випливає силогізм: якщо благо – це синонім буття, тоді правове буття є чимось бажаним, людина бажає його для конструктивного співіснування. Атрибути правового буття, взяті окремо – ще не є право, це лише ідеї-принципи існування, які можуть цілком мати і вибірковий мінливий вплив. Для свободи, справедливості, рівності необхідна сила – обов'язковість (загальність). Доведено, що з

онтологічно-правової позиції справедливості – це відновлення впорядкувальних втрат у правовому бутті.

Керуючись правовими поглядами Ф. Аквінського, обґрунтовується положення, що право – це чиста актуальність, тобто виключна присутність у бутті людини. Витоком правового буття у Аквінського є вічний закон як божественний розум. Це означає, що правотворча діяльність існує і поза людською природою, а людина лише пізнає і користується уже заданим (правотворчість є похідною від правопізнання). Еманация вічного закону до антропологічного виміру створює природний закон. Це приводить до висновку, що природний закон – це результат пошуку правової істини через розкриття змісту правового буття у вищих метафізичних началах.

Підрозділ 3.3. «Правовий абсолютизм та його обмеження як теоретична основа правового буття у вченні Т. Гоббса» присвячений розкриттю антропологічних модусів правового буття у поглядах Т. Гоббса.

Аналізується «*tabula rasa*» людської природи за Т. Гоббсом – це правовий абсолютизм, вихідне право кожного на все. Правове буття розгортається у процесах переходу від хаосу до порядку, від правового абсолютизму до зречення та часткового відчуження права на все. На противагу античним чи середньовічним правовим вченням, у Т. Гоббса правове буття розгортається не об'єктивно у космосі, а в суб'єкті.

Відзначається, що правове буття, розмістивши змісти своїх атрибутів у правосвідомості, закладає межу людським можливостям задля загального блага та виживання. Правовий абсолютизм і мир можуть бути протилежностями, тому виникає потреба у пошуку дотичних точок цих станів. Гоббс знаходить їх в атрибуті договору як здатності до взаємообмеження.

Справедливість за вченням Т. Гоббса зводиться до балансу відчуження та набуття права, має бути рівність між тим, що отримано, і тим, що віддано у конкретній формі співбуття. Категорія блага виражає бажаність правосвідомості щодо розкриття правових атрибутів, визнання і намір їх виконувати та дотримуватися. Згідно з вченням Т. Гоббса, рівність є незворотним природним законом. Крім того, він впливає не просто з людської природи, а з потреб нормального співбуття. Це атрибут правового буття, адже він задає параметри правової екзистенції.

Підрозділ 3.4. «Свобода, власність та договір як регулятивна основа суспільних відносин у роботах Дж. Локка» присвячений виявленню ключових атрибутів правового буття, закладених природою людини у правових поглядах Дж. Локка.

Наголошується, що Дж. Локк дискурс щодо праворозуміння починає з правових витоків, що розкриває генезис правового світу, а всі явища та процеси у ньому відбуваються саме «у зв'язку із...» його джерелом. Так праворозуміння впадає у доктринальний монізм. Онтологічне праворозуміння відстоює дещо інший підхід, робить саме право одним із витоків буття, людина є правовою, а

не право – людським. Онтологічна концепція права полягає у виділенні та відстоюванні правового погляду на речі, тобто на сприйнятті реальності через атрибути правового буття.

Встановлено, що правове вчення Дж. Локка відстоює діалектичну позицію, що рівність є настільки ж вагомим атрибутом правового буття, як і її протилежність – нерівність. Окремо, один без одного, ці атрибути можуть стати шкідливими для суспільства (рівність як урівняння і нерівність як класовість). Абсолютна рівність тягне за собою відсутність ієрархічності та обов'язковості права, а тому породжує онтологічну необхідність в нерівності – владі, як вищій впорядкувальній волі.

Через дослідження правового вчення Дж. Локка обґрунтовується онтологічно-правова індукція як метод правопізнання, що означає перехід від конкретної поведінки до загальноправових наслідків. Правова істина має свій окремий зміст і відрізняється від будь-якого іншого виду правди тим, що це та складова буття, що покладає належну поведінку людини згідно з дійсними впорядкувальними змістами буття. Констатується, що угодоздатність є інтенцією правосвідомості до комунікації через збереження вірності взаємним обмеженням.

Підрозділ 3.5. «Загальність як правовий принцип та атрибут правового буття у вченні Ж.-Ж. Руссо» присвячено обґрунтуванню таких атрибутів правового буття як загальність та договір через призму політико-правового вчення Ж.-Ж. Руссо.

Із поглядів Ж.-Ж. Руссо випливає висновок, що зв'язок суверенітету та загальної волі є фундаментальною онтологічно-правовою основою, оскільки загальність є невід'ємним атрибутом права. Договір – це не просто правовий інститут, це невід'ємний правовий атрибут, що покладає взаємні обмеження та зобов'язання учасників суспільних відносин. Такі правові атрибути, як справедливість, свобода, рівність, ієрархія без загальності є лише принципами співжиття, що можуть бути поглинуті плюралізмом поглядів, адже якщо справедливість не сприймається всією спільнотою однаково, тоді право переходить у сферу релятивізму.

Встановлено, що із теорії народовладдя Ж.-Ж. Руссо можна вивести положення, що кореляція правотворчості і загальної волі – це не просто демократичний принцип, це онтологічний результат розгортання атрибутів правового буття. Народовладдя є ніщо інше, як результат розгортання правового атрибута загальності у суспільному спілкуванні.

Розділ 4. «Теоретичні основи правового буття у правових вченнях ХІХ–ХХ ст.» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 4.1. «Історичний та національний принципи як витoki правового буття у науковому доробку історичної школи права» досліджуються

особливості ретроспективності розгортання правового буття в історичній школі права.

Аналізується положення історичної школи права, що атрибути правового буття розгортаються ретроспективно, а не перспективно, вони уже розгорнуті в минулому, лиш потребують розумових зусиль народу для збереження заданого правового змісту. Правова поведінка людини і дійсний зміст права цілком можуть і не співпадати, оскільки правова істина може правосвідомістю і не розкритись, або її зміст може бути лише імітованим.

Зазначається, що історична школа вбачає справжні джерела правового у національних локаціях. Підкреслюється, що нація, як основа правового буття породжує правову матерію. Із цих положень випливає, що істина правова діяльність людини являє собою не створення нових норм (це не чиста творчість), а в узгодженні їх зі змістом народного духу. Творчість у праві – це діяльність у заданих межах атрибутів правового буття. Правотворчість не є атрибутом правового буття, це лише антропологія права. Із дослідження вчення Ф. Савінії робиться важливий онтологічно-правовий висновок: як тільки суспільство починає об'єднуватись в організацію, як тільки між особами з'являються і розвиваються зв'язки, одразу ж з'являється право як потреба у впорядкуванні, що забезпечує становлення, розвиток та збереження соціуму.

У підрозділі 4.2. *Свобода та примус як ключові правові атрибути в поглядах Іммануїла Канта* досліджується вклад вчення І. Канта у розвиток онтологічного праворозуміння.

Наголошується, що правова поведінка для І. Канта є проявами свободи, що є базисом нашого буття. Без свободи правове буття людей являло б собою механічність інстинктів, запрограмованість поведінки, тому повноцінно вести дискурс про таку категорію не було б підстав. Встановлено, що вихідною точкою правового буття людини для І. Канта є певна здатність людини, що походить з морального закону – самопримус як можливість людини виконувати певні положення безвідносно до зовнішнього тиску й особливостей світогляду. І. Кант доводить, що функція правового буття – це розв'язання складної діалектики природи зі свободою в основі, з одного боку, та примусом як вихідним принципом організації суспільних відносин з іншого боку.

Виявлено, що поведінка відповідно до внутрішнього обов'язку, згідно вчення І. Канта, має більше значення за правомірну, тому що без морального обов'язку у особи не буде уявлення про примус і його впорядкувальну цінність, а без такого розуміння інститут влади та її обов'язковості втрачає сенс, і тоді правовий світ перетворюється на стан, де важко щось передбачити і впорядкувати. Природний стан для Канта – це стан згортання атрибутів правового буття, це чиста правова потенція, якій ще належить розгорнутися. Для філософа природний стан – це сукупність окремих, необмежених свобод. Перехідною точкою від природного до громадянського стану, де розгортаються атрибути правового буття, є примус.

Підрозділ 4.3. «Принцип загальності як атрибут правового буття у праворозумінні Гегеля» присвячений розкриттю власності та загальності як невід'ємних атрибутів правового буття через призму правової доктрини Гегеля.

Виявлено, що власність для Гегеля – це онтологічна категорія, що характеризує буття людини. Внаслідок реалізації правомочності володіння, річ входить в орбіту нашого особистого буття і допомагає його реалізовувати. Через волю природа людини переходить у правовий вимір впорядкованості, тому що речі, крім фактичного буття, починають отримувати ще особливий майновий зв'язок із людиною. Доведено, що власність є для правового буття онтологічним засобом та атрибутом, адже впорядковує зовнішнє відношення між суб'єктом і об'єктом. З іншого боку, власність – це мета, тому що сприяє розширенню орбіти людського буття. Правова поведінка – це процес присвоєння та відчуження іно-буття, причому не лише речового, а і власності на думки, свободу, світогляд. Процеси присвоєння та відчуження є базисом упорядкування.

Із вчення Гегеля аргументується положення, згідно якого воля суб'єкта онтологічно проявляє себе у правовому світі у два способи – повідомляє про своє особисте буття праву-в-собі або відділяє себе від нього, формуючи приватні закони, чим прирікає себе на вигнання із царини загальності, тобто на індивідуальну погибель через відсутність нормального співіснування. Правове буття розкривається через правило: індивідуальне без загального мертве.

Витоком права не є людина, правотворчість не полягає у створенні з нічого правових змістів, право – це самостійне начало, що існує в собі і для себе, таке твердження конститує правову істину як непорушну. Онтологічним витоком права у Гегеля є свобода, оскільки жоден інший принцип сам собою не зберігає так автентичність людської природи як свобода, а без буття людини правове буття є лише сукупність зв'язків у природі та космосі. Правове буття дає змогу людині заявити про себе як про окреме особливе наявне буття, що має певні правомочності щодо решти феноменального світу.

У підрозділі 4.4. «Впорядкувальні можливості суспільних зв'язків у соціологічній юриспруденції» висвітлюється комунікативний аспект онтологічного праворозуміння.

Аргументується позиція, що співіснування як і правове буття не відбуваються за принципом заданого зразка. Заданими є лише початкові атрибути, а у процесі пізнавальної діяльності та різних модусів комунікації ці атрибути розгортаються. Там, де є відносини, завжди є впорядкування, а отже, і правове буття.

Розкривається значення соціологічної юриспруденції для розширення розуміння атрибуту впорядкування в порівнянні з позитивістським підходом. Аналізується позиція, що у суспільних відносинах є багато норм, що мають не меншу впорядкувальну силу ніж державний припис, і мають відгук правосвідомості та виконуються навіть краще через те, що вони «живі»,

походять із співбуття. Сила права корениться не у повноваженнях, а, насамперед, у волі його виконувати.

Наголошується, що регулятивна сила права починає діяти ще до держави із початком спілкування, інакше вона була б чимось чужим і незрозумілим для людини. Будь-яка норма потребує ментального і поведінкового відгуку у суспільних процесах. Розкриття атрибутів правового буття є питанням не державним, а свідомості людини, її пізнавальних можливостей, її інтенції на спілкування та впорядкування. Людське становлення відбувається лише у співжитті, що передбачає певні угоди щодо взаємних обмежень і встановлення правил присвоєння та відчуження власності, з чого починається розгортання правового буття.

У підрозділі 4.5. «Місце юридичного позитивізму в онтологічній концепції праворозуміння» досліджується формальний та матеріальний виміри правового буття у доктрині юридичного позитивізму.

Обґрунтовується, що позитивістське праворозуміння онтологічно розкриває поняття права через категорію правової матерії, яка в свою чергу розкривається через такі явища як держава та влада. Атрибут впорядкування розгортається уже, насамперед, не через справедливість, рівність, свободу, власність, а через підкорення (імператив). Якщо відсутнє підкорення вищій волі – відсутнє і право. Для юридичного позитивізму поза межами волі держави для права лише домисли та фантазії. Робиться висновок, що згідно позитивістського вчення будь-яка обов'язковість, що супроводжується вищим державним примусом є право.

Проаналізовано онтологічно-правове значення поглядів І. Бентама, а саме, що задоволення та страждання вважаються правовими детермінантами, що задають регулятивний вплив закону на суспільні відносини. Якщо річ для людини є корисною, тоді вона прагне зблизитись із нею через присутність та розгортання атрибута власності у правосвідомості та правовій поведінці. Правовий атрибут блага розгортається на антропологічному рівні через стан щастя (наближеності чи віддаленості від нього), що є критерієм реалізації вказаного атрибута.

Встановлено, що особливістю правового буття є те, що воно безпосередньо не походить із речового фактичного світу, а зі світу зв'язків. Кельзен відстоює положення, згідно з яким правове буття – це накладення правових змістів на явища, фактичне буття і право – не є тотожними поняттями. Факт і без правового змісту є фактом, але і не будь-який факт є правовим.

Розділ 5. «Концептуалізація правового буття, його атрибутів та модусів як основи праворозуміння: значення для модернізації моделі сучасних правових систем» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 5.1. «Атрибути правового буття, механізм їх розгортання та специфіка виявлення у правосвідомості та правовій поведінці» висвітлено

перелік невід’ємних правових атрибутів, що складають змістову основу правового буття, класифікацію та механізм їх розгортання.

Запропоновано онтологічну концепцію праворозуміння, що покладає право як невід’ємну складову буття людини, що розгортається у правовій реальності через невід’ємні атрибути та модуси-способи. Правове буття – це постійна присутність правових змістів у бутті людини та природі. Правове буття присутнє по-різному, але воно завжди є.

Обґрунтовується, що атрибути правового буття постійно задані, але стан їх розкриття може бути різним і залежить від правової спроможності конкретної історичної цивілізації. Саме тому ми стверджуємо, що атрибути правового буття розгортаються у процесі правопізнання. Атрибути правового буття не є монадами, що існують в собі. Навіть більше, самі по собі вони можуть взагалі або не мати цінності, або просто бути деструктивними (свобода може знищувати, а рівність урівнювати). Доводиться, що саме історичне розгортання атрибутів правового буття у житті суспільства стало основою сучасної цивілізації. Право постає не як інструмент регулювання, а як світ, у який людина потрапила. Відстоюється історична позиція, що епохи релігій та ідеологій після Другої світової війни остаточно змінені епохою права, зокрема, прав людини, які вміщують у собі всі типи світоглядів від релігійного до ідеологічних і відводять місце їм усім. Наголошується, що лише поставивши під сумнів війнами буття і цінність людини як такі, людство знову повернулося до витоків права, і виявилось, що людина має права безвідносно до жодної влади, і завжди мала, тобто є істотою правовою. Право не є ідеологією і в цьому його перевага як начала буття, воно може вмістити в собі ідеології, залишаючись при цьому при своїх началах і зі своїм істинним змістом. У цьому криється відповідь, чому людина прийшла до пошуку чистого права, а не ідеологій, які викривляли правову істину. Саме право розкриває і захищає дійсну природу людини як частини буття та співбуття.

Розкривається відмінність онтологічної концепції праворозуміння від інших типів. Інші теорії цікавить, що є витоком права, що заганяє їх в ідеологічний та політичний егоїзм, адже вони залежать від домінуючих ідеологій – релігія, соціалізм, матеріалізм тощо, а наслідком є лише відбиток права, його симулякр, а не правова істина. Водночас право не похідне явище, це частина буття. Онтологічну теорію цікавить правова істина, а те що інші теорії називають витоками, є джерелом правової енергії, правового імпульсу, концентрацією правових змістів, що дає можливість розгортатися правовим ідеям – Бог, логос, природа, космос, людина. Обґрунтування правового буття доводить абсолютну присутність права у світі як такого, як впорядковуючого начала.

Наголошується, що онтологічне праворозуміння розглядає впорядкування не просто як потребу, а як складову буття, це атрибут правового буття першого ступеня, що задає первісну правову сутність і визначає чисту присутність права

у бутті. Атрибути другого ступеня є ті невід’ємні змістовні складові права, через які розгортається саме впорядкування та інститут правопорядку як його результат: справедливість, свобода, рівність, ієрархія, загальність, благо, договір, власність, належність.

Обґрунтовано, що атрибутом першого ступеня є впорядкування та висвітлено принципову різницю між впорядкуванням та порядком, а також місцем цих понять у структурі правового буття. Якщо ми стверджуємо, що правове буття – це завжди співбуття, тоді воно присутнє там, де є динаміка буття. Поняття порядку є статичним, а впорядкування – динамічним. Правові змісти розкриваються у рефлексії, пізнанні та суспільних відносинах, що потребують узгодження уже на момент здійснення, навіть якщо парадигма порядку ще не сформована. Порядок – це результат розгортання впорядкувальних атрибутів, який розглядається як заданість, як ідеальний вимір правової системи. Статичний вимір права необхідний для фіксації правових змістів, щоб правовідносини не поглинув релятивізм. Отже, право є скрізь, де присутні впорядкувальні процеси, що оформлюються в уявленні про порядок. Саме впорядкування як процес є атрибутом правового буття, з якого починається його розгортання, а правопорядок є правовим модусом, тобто способом розгортання іншого атрибута – належності.

Розкривається різниця між поняттями впорядкування та регулювання. Регулювання має місце, коли вже сформоване уявлення про правопорядок і побудована правова система або хоча б задані її параметри, тоді право як належність уже задане, з його змісту відбувається вплив держави на відносини. Впорядкування ж починається при будь-якому співбутті як необхідна умова комунікації, саме тому воно є первісним атрибутом правового буття, адже так воно задає свою присутність.

Абсолютний індивідуальний стан людини розкривається через атрибут свободи (абсолютна можливість і право на все). Щоб така властивість людини, як свобода стала благом, необхідно, щоб відповідний правовий атрибут розмістив її у цивілізаційному правовому полі через обмеження. Саме свобода дає можливість самовизначення суб’єкта у правовій реальності та формує праворозуміння через власну правосвідомість.

Наголошується, що перехід від абсолютно індивідуального стану (свободи) до правового відбувається через договір (як взаємообмеження) та власність (як розподіл можливостей щодо іно-буття). Для правової істоти іно-буття може бути або власним, або чужим. Така ідентифікація дійсності обумовлена атрибутом договору, адже не на будь-яке іно-буття може претендувати конкретна особа. Атрибут власності дає визначеність світу речей і процесів у правовому бутті.

Розгортання атрибута справедливості – це утвердження у правосвідомості, правовій поведінці правил, адекватних реакцій на той чи інший акт співбуття.

Впорядкувальний зміст рівності як атрибута правового буття полягає у розпізнанні однакових первісних характеристик кожної правосвідомості, на основі чого впорядкувальні процеси мають передбачати однаковість початкових правових умов існування.

Обґрунтовується атрибут ієрархії, що задає системності правовій реальності. Цей атрибут не дозволяє недолікам індивідуального праворозуміння перетекти у деструктивні процеси. Атрибут загальності забезпечує єдину для всіх правову сутність; перехід від індивідуального правосприйняття до загальних правовідносин, розуміння права як загальної складової буття людини, від казуїстичної саморегуляції окремих відносин до цілісної правової системи. Атрибут загальності потрібен, щоб індивідуальність могла конструктивно розміститись у правовідносинах як частина цілого.

Доводиться, що атрибут блага отримує впорядкувальну силу, коли постає потреба виявлення дійсного змісту феноменів та процесів, щоб була можливість виокремити істинне та неістинне у правовій нормі та правовій поведінці.

Аргументується, що належність є окремим темпоральним атрибутом правового буття, що дає змогу сформувавши правовий критерій і не розгубити результати розгортання інших правових атрибутів серед постійного безкінечного потоку правовідносин.

У підрозділі 5.2. «Модуси правового буття: класифікація, місце в онтологічній концепції праворозуміння та правовій системі» запропоновано другу частину механізму розгортання правового буття, що складає основу онтологічного праворозуміння, а саме – систему та класифікацію первісних модусів правового буття, що дозволяє сформувавши цілісну теоретичну картину правової реальності та обґрунтувати онтологічні причини диференціації правових систем.

Запропоновано класифікацію модусів правового буття залежно від джерела походження правової сутності: 1. Метафізичні (міф, вищий закон, Бог). 2. Природні (космічний і природно-антропологічний вимір). 3. Антропологічні (психологічні, соціально-комунікативні, соціально-інституційні).

Відзначається, що особливістю метафізичного праворозуміння є співвіднесення норм із вищими абсолютними началами, які дають юридичну силу, порушення яких є порушенням вищих приписів, а покарання може бути не лише у цьому світі, але і після смерті, що є критично важливим для містичної людини. Метафізичне праворозуміння робить право недосяжним у своїх основах для земної волі. Людина може лише пізнавати, розкривати і коментувати правову сутність, але не змінювати її. Міфологія, використовуючи персоніфіковані ідеї-образи (ейдоси) формує цілісну картину розгортання правового буття. Міфологія через ейдоси задає архітектуру правового буття, через міф передається уявлення про правопорядок. Автором виокремлюється у складі метафізичних модусів міфологічна правосвідомість, зміст якої полягає у

формуванні правового світогляду через метафізичні антропоморфні (боги схожі на людей) чи натуралістичні (наприклад, впорядкувальна сила природних стихій) образи-ідеї.

З'ясовано, що теологічне праворозуміння розглядає впорядкувальні процеси як акт вищої волі, що задає динаміку правового буття, адже ця воля здатна впливати на ці процеси.

Охарактеризовано другий вид первісних модусів правового буття – природу. Ці витoki теж мають свій поділ: космічний закон і природно-антропологічний. Перший пов'язаний із природними впорядкувальними процесами та законами, що відбуваються у космосі загалом, а людина має до них відношення лише як споглядач. Другий вид витоків пов'язаний із природою людини, із певною заданістю, що характерна для буття людини із народження, а також із процесами впорядкування. Природно-антропологічні витoki правового буття закладені в особливостях природи людини, а саме: у закладеній необхідності в збереженні власного буття; у можливостях, які охоплює зміст свободи; в усвідомленні необхідності обмежень цих можливостей через договір; у формуванні уявлень про власне і чуже через власність; у характеристиках розуму.

Під антропологічними первісними модусами правового буття автор розуміє ті типи праворозуміння, які знаходять джерело правової сутності у діяльності та переживаннях суб'єкта.

Відзначається, що психологічна теорія розширяє правову реальність далеко за межі дійсності, що постає перед людиною, внаслідок того, що вона поповнюється внутрішніми психічними переживаннями. Правове буття, розгортаючись в емоціях суб'єкта, одразу задає варіації правової поведінки, а саме – двосторонність вимог. Вихідною концентрацією атрибутів правового буття є також соціально-комунікативні витoki. Буття людини – це завжди співбуття. Причиною вступу у співбуття є недостатність власної індивідуальності для виживання, становлення та розвитку особистості. Отже, ця нестача має бути наповнена іншим буттям. Враховуючи той факт, що воно не своє і на нього не поширюється абсолютна власність, тому необхідне вироблення точок дотику, правовідносин, що за своїм змістом уже вимагає впорядкувальних процесів. Так починається розгортання правового буття через соціальну комунікацію.

Наступним підвидом антропологічних первісних модусів правового буття є соціально-інституційні, зміст яких полягає в тому, що правові атрибути концентруються у правотворчості окремих соціальних інститутів та наділених владними повноваженнями осіб, що об'єднані приналежністю до державного буття.

Встановлено, що в залежності від того, який вид первісних модусів переважає у правових поглядах суспільства – так формується правова ідеологія та правова система. Якщо британці завжди були більше схильні у гносеології

до емпіризму, до фактів, то основу правової системи мають скласти соціально-комунікативні модуси, де осередком правового буття є живі зв'язки між суб'єктами, здатність правових відносин до саморегуляції та можливості впорядкування через безпосереднє вирішення спору, реалізуючи принцип правової індукції (від конкретних відносин до загальних норм). І з іншого боку, якщо у британців правове буття розгорталось переважно у соціально-комунікативних, то у континентальних європейців, починаючи з часів античності та давнього Риму – із соціально-інституційних модусів. Праворозуміння континентальних європейців завжди рухалось від загального до конкретного, правові атрибути розгортались від міфу, космічного закону, Бога до природного закону, державного закону, правових відносин і поведінки.

ВИСНОВКИ

Дисертація містить наукові положення та науково обґрунтовані висновки у галузі теорії права та історії політичних та правових учень, що розв'язуються важливу наукову проблему переосмислення та універсалізації сучасних підходів до праворозуміння через призму категорій та змістів онтології права як доктринально-праксеологічної основи удосконалення процесу функціонування системи права:

1. Обґрунтовано, що правове буття – це підстава існування правової реальності, що розгортається через постійну присутність впорядкування і його атрибутів у феноменальному світі. Будь-яке праворозуміння має починатися з правового буття як найзагальнішої категорії правового мислення. Механізм правового регулювання починається з пізнання впорядкувальної сутності через рефлексію, комунікацію та пізнання зовнішнього світу. Оскільки право охоплює своїм змістом всі впорядкувальні процеси – воно має певним чином розгортатися через зміст і спосіб, чим є атрибут і модус. Атрибут правового буття – це властивість, ознака правового буття, яка складає незмінну правову сутність незалежно від стану та рівня розгортання правового буття, без якої право як феномен немислиме. Поняття «атрибут» дає змогу виділити ті властивості та характеристики правового буття, які складають правову сутність і без яких право немислиме; дає можливість виокремити саме автономний правовий дискурс, що розуміє явища суто «юридично». Модус правового буття – це ознаки, характерні лише для певних сфер здійснення правових змістів, це осередки та способи розгортання правових атрибутів. Модуси на відміну від атрибутів вирізняються мінливістю свого змістового наповнення. Атрибут і модус знаходяться на різних ступенях правового буття, а тому перший не може повністю розкритись у другому. Їх взаємодія є постійною динамікою розгортання правового буття. Обґрунтовано, що право не створене, а розгорнуте у бутті людини. Так, правотворчість є здатністю людини

розкривати правові змісти, закладені у бутті та адаптувати їх до конкретних обставин через вдосконалення існуючих та створення нових правових модусів.

2. Доведено різницю та зв'язок між поняттями правова дійсність, що являє собою актуально присутній світ правових явищ та процесів та правова реальність, що не обмежує присутність правових атрибутів лише у фактичному бутті, а й розширяє до внутрішньосуб'єктивного (правосвідомість, правова рефлексія) та віртуального вимірів (перетворення нематеріальних змістів у конкретній інституції, покладання ідеального правопорядку). Визначено сутність та значення поняття «правова істина» для відображення справжніх змістів у правосвідомості та дійсності. Так, «правова істина» дозволяє розмежувати справжній зміст правових атрибутів і модуси, де він присутній (повністю або частково), і навпаки, хибний деструктивний зміст, який теж може бути складовою впорядкувальних процесів. Правова система є більш вузькою, формальною та догматичною конструкцією ніж правова дійсність, яка або походить із живої комунікації і закладає або прецедентний принцип «від факту до змісту», або накладається на правову дійсність і закладає принцип континентальних правових систем «від змісту до факту».

3. Виявлено, що міф в античному праворозумінні є формою розкриття атрибутів правового буття та суцього. У міфі закладаються особливості існування та взаємопереходу світу правових ідей та правових феноменів. Образ Феміди в античному міфологічному праворозумінні розкривається у трьох значеннях: генетичне зближення Феміди та Геї-землі через знання істини; особлива присутність Феміди в часі через можливість провидіння; Феміда як правосуддя, а також через родинні зв'язки зі справедливістю, благозаконням та миром. Ідея справедливості, уособлена в богині Діке розгортається одразу як у метафізичному вимірі (як охоронець істини), так і в світі людей, що свідчить про її особливе впорядкувальне значення. Міфологія правового буття – це присутність права у міфі через систему образів. Образ створюється для доступності перцепції, що дає змогу краще засвоїти ключові правові змісти. Світ «правових богів» побудований за принципом ієрархії, що конститує цей принцип як невід'ємний атрибут правового буття. Міф вводить право в орбіту священного та недоторканного, що означає незмінність та вічність правових атрибутів.

4. З'ясовано, що із поглядів Анаксимандра випливає, що мова права – це мова самого буття. Аналогія із вищим началом є одним із базових принципів архітектури правового буття, який можна вивести із вчення досократиків. Згідно вчення Піфагора ми приходимо до ідеї права як універсального регулятора, завдання якого зберегти і поширити встановлену числом структуру буття. Правове буття у Геракліта розкривається через онтологічну бінарність: те, що впорядковує – Логос, і те, що його реалізовує – Вогонь, що є прообразом механізму правового регулювання. Із вчення Парменіда випливає положення,

що право має зміст, що не залежить від людського творення, а лише виявлення і визнання.

5. Встановлено, що розум, свобода і належне співіснування – це три основи, на яких засноване правове буття у Платона. У цих началах відображені всі рівні, на яких відбувається сходження правових атрибутів у світ речей (модусів), а саме, це: надособистісний (метафізичний), особистісний (психологічний) і міжособистісний (комунікативний) рівні. Розгортання правових атрибутів у Платона відбувається за принципом, згідно з яким є нерухоме умозримо правове буття та становлення правового суцього. В Аристотеля принцип рівності є відкритістю і доступністю атрибутів правового буття для всіх, а добро та благо задають динаміку (орієнтири) розгортання правового буття в суспільстві. Розмежування понять «право» та «правове» дає можливість покласти положення онтологічної логіки, з яких розкривається позиція щодо присутності найзагальнішого, що вміщує в собі всю впорядкувальну сутність природи та людини, а це і є правове буття.

6. Визначено, що середньовічна думка сформувала важливу для онтологічного праворозуміння характеристику Абсолюту, в якому суб'єкт і предикат суть одне, тоді як в людині – це різне. З цієї причини буття людини не є самодостатнім, вона не є субстанцією, людина закинута у створений світ і потребує додаткових конструктивних відносин для збереження свого існування, з чого і починається розгортання правового буття у свідомості і комунікації.

7. Обґрунтовано науковий внесок правових поглядів А. Августина та Ф. Аквінського у розкриття змісту правових атрибутів. Вчення А. Августина дає змогу виділити важливий атрибут правового буття – це ступінь-ієрархія. Цей атрибут дозволяє закласти принцип системності у праві. Правова ієрархія А. Августина бере початок із повного визнання вищої волі Бога-законодавця. Із вчення Ф. Аквінського можна дійти висновку, що пізнання атрибутів правового буття завжди передбачало пошук начал, де сутність і буття є тотожними. А це означає, що правове буття не є справедливим, вільним, благим, воно і є справедливість, благо, свобода, оскільки з нього ці атрибути витікають, із впорядкувальних процесів співбуття, закладених у речах. З правових поглядів Ф. Аквінського впливає визначення, що правова сутність – це ті ознаки речей і процесів, що визначають їх як правові, а справедливість – це відновлення впорядкувальних втрат у правовому бутті.

8. З'ясовано, що Т. Гоббс обґрунтовує позицію, згідно з якою правове буття розкривається через визнання як абсолютних можливостей суб'єкта (первісне абсолютне право на все), так і потреби в їх обмеженнях (договір). Атрибут впорядкування є діалектичним, адже має справу із суперечливими інструментами, що однаково необхідні; це пошук балансу дозволів і заборон.

9. Підкреслено, що у Дж. Локка, як і у Т. Гоббса особа є тим началом, в якому зосереджена вся потенція правового буття, вона є носій правового, тому розгортання правових атрибутів відбувається через рефлексію. Правове буття

покладене в кожній людині однаково, а оскільки його основним атрибутом є свобода, то вона закладена у кожній людині. Природний закон свободи не може суперечити іншому природному закону – збереженню життя, оскільки він є первісний, так філософ знімає проблему руйнівного характеру абсолютної свободи. Свідомість людини так влаштована, що вона здатна розрізняти власне буття та «іно-буття», усвідомлюючи, що «я – це я», а решта світу – «не я». Так онтологічно покладається інститут власності, що є результатом розгортання правового буття у свідомості людини через належність чи неналежність зовнішнього світу до особистого буття.

10. Виявлено правову цінність теорії народовладдя Ж.-Ж. Руссо, який відстоював позицію, згідно з якою загальна воля є єдиним і прямим джерелом влади, насамперед не у формуванні ідеалів суспільного життя, до яких варто прагнути, а в онтологічно-правовому розумінні суспільних процесів через призму атрибутів правового буття, зокрема, таких як загальність та договір.

11. Зроблено висновок, що історична школа у праворозумінні робить акцент на темпоральності права, яке у часі не просто присутнє, воно змінюється, а відповідно, час стає ключовим чинником його виникнення та розвитку. Правове буття розгортається через пізнання, засвоєння заданих правових атрибутів, а не через творення. Право – це та структура, що уже закладена буттям.

12. Із правових поглядів І. Канта походить положення, що правове буття – це підстави для сумісного існування, тобто те, що дає умови для співбуття. Необхідність імперативів у житті людини обумовлена самим правовим буттям як умовою комунікації, адже без них деструктивне свавілля може взагалі припинити нормальне співіснування, натомість отримає руйнівний хаос. Для І. Канта природний стан суспільства – це сукупність окремих, не обмежених індивідуальних свобод. Такий стан породжує необхідність перехідної точки до громадянського стану, де розгортаються атрибути правового буття. Такою точкою є примус. Внутрішній обов'язок людини є вихідним положенням правової поведінки.

13. Із правового вчення Г. Гегеля випливає висновок, що власність є для правового буття невід'ємним атрибутом, оскільки впорядковує зовнішні зв'язки між суб'єктом і об'єктом (через категорії «моє-чуже»). Власність – це мета екзистенції, тому що спонукає розширення горизонтів людського буття. Г. Гегель відстоює онтологічно-правове твердження, згідно з яким індивідуальне без загального приречене на загибель. Індивідуальне право, що суперечить загальному, є правовий нігілізм. Однією зі складностей розгортання впорядкувального атрибута є процес об'єктивації суб'єктивностей, а саме, розміщення окремих індивідуальностей у загальному правовому просторі, у виведенні індивідуального на рівень загального. Правопорушення – це перехід правових змістів від істинного рівня загальності в мінливу індивідуальність, що зіштовхується з іншими індивідуальностями, у своїй конкретності і

протистоянні загальному є шкідливим, протирічить правовій істині. Правове буття дає змогу людині заявити про себе як про окреме особливе наявне буття, що має певні правомочності щодо решти феноменального світу.

14. Визначено, що соціологічна юриспруденція розглядає волю суверена як потрібну силу для права, але ця воля не є вихідним началом, вона походить безпосередньо зі співбуття, спілкування. Співбуття, як і правове буття, не відбуваються за заданим зразком. Незмінними і невід'ємними є лише правові атрибути, а у процесі праворозуміння та різних способів спілкування розгортаються ці атрибути. Там, де присутнє спілкування, завжди буде і впорядкування як необхідність, а тому – і правове буття. Сила правових змістів полягає не у владних можливостях, а, насамперед, у бажанні їх виконання.

15. Виявлено, що Г. Кельзен здійснює спробу винести в окрему оригінальну сутність те, що вважається ознаками правового, і виділити чисту основу права, якою є повинність. Воля приводить буття людини до впорядкувального правового змісту. Коли є певне бажання вчиняти за певним правилом, а не інакше, тоді з'являється правова реальність. З позиції Г. Кельзена витікає, що правове буття – це буття змістів, що мають накладатися на фактичне буття. Г. Кельзен відстоює положення, згідно з яким правове буття – це накладення правових змістів на явища, фактичне буття і право – не є тотожними поняттями. Позиція автора полягає у тому, що правове буття – це розгортання правових атрибутів у суспільному просторі, що утворює право як складову буття. Правове буття – це непорушна заданість, яка розв'язує проблему ентропійності потоку наявного буття.

16. Обґрунтовано, що правове буття – це невід'ємна присутність правових змістів у правосвідомості, правовій поведінці та правовідносинах. Онтологічний тип праворозуміння покладає розкриття права як невід'ємної складової буття людини, що розгортається у правовій реальності через невід'ємні атрибути та модуси. Вперше ми говоримо не про походження права, а про його абсолютну присутність.

Концептуалізовано категорію правового буття через розроблення загальних положень онтологічного праворозуміння, що виражається у механізмі розгортання атрибутів правового буття у правосвідомості та правовій поведінці особи та становлення її як істоти правової. Правові атрибути розділяються на два ступені. До першого ступеня належить атрибут, який визначає чисту присутність правового буття як такого – це впорядкування. Атрибутами другого ступеня є ті невід'ємні змістові складові права, через які розгортається саме впорядкування, інститут правопорядку та правова система як результат, – це справедливість, свобода, рівність, ієрархія, загальність, благо, договір, власність, належність.

Обґрунтовується, що особа з народження починає свій шлях правового становлення з абсолютної індивідуальності, для якої первісно присутні абсолютна свобода та власність як прояв самосвідомості і належності суб'єкта

самому собі; наступним етапом є вступ у комунікацію з іно-буттям, де розгортаються атрибути договору, рівності, справедливості, що дозволяє обмежити абсолютну індивідуальність і вступити у правовідносини (правове спілкування); на наступному етапі розгортаються атрибути ієрархії та загальності, що дозволяють правосвідомості відчутти присутність системності і сили правових змістів; на наступному етапі розгортається атрибут блага, який дозволяє зберегти вихідну справжність змісту за правовими атрибутами і утвердити принцип правової істини як адекватність змістів правових атрибутів і модусів; завершальним етапом, розкриваючим правове буття для особи є належність – як можливість розгортання правових атрибутів у майбутньому і формування статичного виміру правового буття як непорушного критерію оцінки правової дійсності. Правова система з'являється у суспільстві як явище в результаті розгортання атрибуту належності, який здатен статично зафіксувати зміст правових процесів, встановити їх як чисте ідеальне право та критерій відносно мінливості суспільних відносин.

17. Аргументовано, що витoki права з онтологічно-правової позиції – це первісні модуси правового буття, а витокami вони іменуються тому, що – це осередок первісної концентрації і взаємодії правових атрибутів. Те, що відстоюють класичні теорії праворозуміння, з позиції онтологічної, є первісні модуси вихідної концентрації правових атрибутів, залежно від того, де праворозуміння вбачає первісне походження, або вихідну концентрацію правових змістів (атрибутів).

Класифікувати модуси правового буття можна залежно від походження правової сутності: 1. Метафізичні – розміщення впорядкувальних змістів у надприродних абсолютних началах (міф, вищий закон, Бог). 2. Природні (космічний і природно-антропологічний вимір). 3. Антропологічні – способи розгортання правових атрибутів, при яких джерело правової сутності розміщується у діяльності та переживаннях суб'єкта (психологічні, соціально-комунікативні, соціально-інституційні).

Встановлено, що в залежності від того, який вид первісних модусів переважає у правових поглядах суспільства – так формується правова ідеологія та правова система. Якщо британці завжди були більше схильні до емпіризму, до фактів, то основу правової системи мають скласти соціально-комунікативні модуси, де осередком правового буття є живі зв'язки між суб'єктами, здатність правових відносин до саморегуляції та можливості впорядкування через безпосереднє вирішення спору, то праворозуміння континентальних європейців завжди рухалось від загального до конкретного, правові атрибути розгортались від міфу, космічного закону, Бога до природного закону, державного закону, правових відносин і поведінки.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ Монографії

1. Гоцуляк Ю. В. Правове буття як фундаментальна категорія праворозуміння: становлення та сучасність: монографія. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. 2020. 312 с.

Рецензії:

Гусарев С. Д. Рецензія на монографію Гоцуляка Ю. В. Правове буття як фундаментальна категорія праворозуміння: становлення та сучасність (Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. 2020. 312 с.). *Порівняльно-аналітичне право*, 2020, № 3. С. 144 – 145.

Довгань О. Д. Рецензія на монографію Гоцуляка Ю. В. Правове буття як фундаментальна категорія праворозуміння: становлення та сучасність (Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. 2020. 312 с.). *Науковий вісник УжНУ. Серія "Право"*, 2020, № 62. С. 235 – 236.

Пархоменко Н. М. Рецензія на монографію Гоцуляка Ю. В. Правове буття як фундаментальна категорія праворозуміння: становлення та сучасність (Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. 2020. 312 с.). *Порівняльно-аналітичне право*. 2020, № 3. С. 146 – 147.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у наукових фахових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз

2. Гоцуляк Ю. В. Концептуальні основи міфології правового буття в античності. *Юридична Україна*. Київ: ТОВ «Юрінком Інтер». 2017. №4 (172). С. 12-21.

3. Гоцуляк Ю. В. Міфологія правового буття в античності: «Діке-справедливість». *Юридична Україна*. Київ: ТОВ «Юрінком Інтер». 2017. №11-12. С. 4-13.

4. Гоцуляк Ю. В. Міфологія правового буття в античності: загальна картина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Вип. 49. Том 1. 2018. С. 14-17.

5. Гоцуляк Ю. В. Міфологія правового буття в античності: «помста права». *Держава і право: збірник наукових праць*. Київ: Юридична думка. 2018. Вип. 79. С. 59–71.

6. Гоцуляк Ю. В. Міфологія правового буття в античності: правові орієнтири. *Право і суспільство*. 2018. № 2 ч.2. С. 10-16.

7. Yurii Hotsuliak, Natalia Opolska *Образ Фемиды в античном правосознании (Obraz Temidy w starożytnej świadomości prawnej)*, *Studia Warmińskie*, 55 (2018), P. 265-278.

8. Гоцуляк Ю.В., Гненна М.В. Атрибути правового буття у вченні Аристотеля. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 62. С. 45-51.

9. Гоцуляк Ю.В. Теологія правового буття у вченні Фоми Аквінського. *Economic and law paradigm of modern society*. Issue 3. 2019. "Open Europe". P. 14-18.
10. Гоцуляк Ю.В. Атрибути правового буття у християнському віровченні: середньовічний дискурс. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Випуск 58. С. 11-14.
11. Гоцуляк Ю.В. Теологія правового буття у вченні Августина. *Право і суспільство*. 2019. № 5 ч.1. С. 11-17.
12. Гоцуляк Ю.В. Секуляризація правового буття у вченні Томаса Гоббса *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 69. С. 86-92.
13. Гоцуляк Ю.В. Свобода та примус як ключові атрибути правового буття у вченні Іммануїла Канта. *Economic and law paradigm of modern society*. Issue 4. 2019. "Open Europe". С.44-51.
14. R. Grynyuk, Y.Hotsuliak Legal being and its attributes in Presocratic philosophy. *A Revista de Estudos Constitucionais, Hermenêutica e Teoria do Direito* acaba de publicar seu último número em. Vol 11, No 3. 2019. P. 354-363.
15. Гоцуляк Ю.В. Основи правового буття у вченні Джона Локка: свобода, власність, договір. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Випуск 59. 2019. С. 26-29.
16. Гоцуляк Ю.В. Історико-національні основи правового буття у вченні Ф.К. фон Савіньї. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 16-22.
17. Гоцуляк Ю.В. Правове буття у доктрині юридичного позитивізму. *Право і суспільство*. 2020. № 1. Ч.1. С. 17-22.
18. Гоцуляк Ю.В. Норма та повинність як основи правого буття у вченні Ганса Кельзена. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 73. С. 50-56.
19. Гоцуляк Ю.В. Онтологічне праворозуміння в соціологічній доктрині права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2020. Випуск 60. С. 215-218.
20. Гоцуляк Ю.В. «Загальність» та «договір» як атрибути правового буття у вченні Ж.-Ж. Руссо про народовладдя. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 74. С. 27-33.
21. Гоцуляк Ю.В. Індивідуальне та загальне начала як основа правового буття у вченні Гегеля. *Economic and law paradigm of modern society*. Issue 1. 2020. "Open Europe". С.55-62.
22. Гоцуляк Ю.В. Емоція як осередок розгортання атрибутів правового буття у психологічній теорії права. *Economic and law paradigm of modern society*. Issue 2. 2020. "Open Europe". P. 80-86.

Статті в інших наукових фахових виданнях

23. Гоцуляк Ю. В. Категорія правового буття у вченні Платона. Правничий часопис Донецького університету. 2018. № 1-2. С. 4-9.

Матеріали наукових конференцій

24. Гоцуляк Ю.В. Міф та право: до витоків античного юридичного дискурсу. Треті таврійські юридичні наукові читання. Київ. МНПК 18-19 травня 2018 р. С. 10-13.

25. Гоцуляк Ю.В. Деякі особливості правової онтології у давньогрецьких міфологічних образах. Виклики глобалізованого суспільства: економіко-правовий аспект: матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (25 грудня 2019 року). За ред. К.О. Калаченкової, Т.В. Михайліної. Вінниця, 2019. Том 1: Право. С. 11-14.

26. Гоцуляк Ю. В. Окремі питання онтології праворозуміння у вченні Джона Локка. Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 26 березня 2020 р.): у 6 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2020. Ч. 6. С. 27-29.

27. Гоцуляк Ю. В. Деякі особливості праворозуміння історичної школи права. Розвиток та досягнення сучасної науки в глобальному науково-освітньому просторі: XXVIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: тези доповідей, Вінниця, 25 березня 2020 р. Ч. 1. Дніпро: ГО «НОК», 2020. С. 41-45.

28. Гоцуляк Ю.В. Деякі особливості праворозуміння Платона. Міжнародна науково-практична конференція «Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності» м. Харків, 20-21 березня 2020 р. С. 8-10.

29. Гоцуляк Ю.В. Витоки права у вченні Аристотеля. Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 21): матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Збірник тез доповідей: випуск 21 (м. Тернопіль, 9 квітня 2020 р.). Тернопіль, 2020. С. 10-12.

30. Гоцуляк Ю.В. Витоки природного права у вченнях Т. Гоббса та Г. Гроція. Сучасний рух науки: тези доп. X міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 2-3 квітня 2020 р. Дніпро, 2020. Т.1. С. 303-306.

31. Гоцуляк Ю.В. Творчість та свобода як витоки правової реальності у середньовічному християнському дискурсі. Сорок п'яти економіко-правові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Львів, 2020. С. 49-52.

АНОТАЦІЯ

Гоцуляк Ю.В. «Правове буття як онтологічна основа праворозуміння (історико-теоретичне дослідження)» – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Інститут законодавства Верховної Ради України, Київ, 2020.

Дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням, у якому на основі комплексного загально-теоретичного аналізу категорії правового буття обґрунтовано нові доктринально-правові положення щодо його змісту та структури, запропоновано онтологічний підхід до праворозуміння.

Обґрунтовано, що правове буття – це підстава існування правової реальності, що розгортається через постійну присутність впорядкування і його атрибутів у феноменальному світі. Будь-яке праворозуміння має починатися з правового буття як найзагальнішої категорії правового мислення. Оскільки право охоплює своїм змістом всі впорядкувальні процеси – воно має певним чином розгортатися через зміст і спосіб, чим є атрибут і модус. Доведено різницю та зв'язок між поняттями права дійсність, що являє собою актуально присутній світ правових явищ та процесів та права реальність, що не обмежує присутність правових атрибутів лише у фактичному бутті, а й розширяє до внутрішньосуб'єктивного (правосвідомість, права рефлексія) та віртуального вимірів (перетворення нематеріальних змістів у конкретні інституції, покладання ідеального правопорядку).

Виявлено, що міф в античному праворозумінні є формою розкриття атрибутів правового буття та суцього. У міфі закладаються особливості існування та взаємопереходу світу правових ідей та правових феноменів. Міфологія правового буття – це присутність права у міфі через систему образів. Встановлено, що розум, свобода і належне співіснування – це три основи, на яких засноване правове буття у Платона. В Аристотеля принцип рівності є відкритістю і доступністю атрибутів правового буття для всіх, а добро та благо задають динаміку (орієнтири) розгортання правового буття в суспільстві.

Обґрунтовано, що вчення А. Августина дає змогу виділити важливий атрибут правового буття – це ступінь-ієрархія. З правових поглядів Ф. Аквінського впливає визначення, що права сутність – це ті ознаки речей і процесів, що визначають їх як правові, а справедливість – це відновлення впорядкувальних втрат у правовому бутті. З'ясовано, що Т. Гоббс обґрунтовує позицію, згідно з якою правове буття розкривається через визнання як абсолютних можливостей суб'єкта (первісне абсолютне право на все), так і потреби в їх обмеженнях (договір). Із правових поглядів І. Канта походить положення, що необхідність імперативів у житті людини обумовлена самим правовим буттям як умовою комунікації. Із правового вчення Гегеля впливає висновок, що власність є для правового буття невід'ємним атрибутом, оскільки впорядковує зовнішні зв'язки між суб'єктом і об'єктом. З позиції Г. Кельзена

витає положення, що правове буття – це буття змістів, що мають накладатися на фактичне буття.

Обґрунтовано, що правове буття – це невід’ємна присутність правових змістів у правосвідомості, правовій поведінці та правовідносинах. Онтологічний тип праворозуміння покладає розкриття права як невід’ємної складової буття людини, що розгортається у правовій реальності через невід’ємні атрибути та модуси. Концептуалізовано категорію правового буття через розроблення загальних положень онтологічного праворозуміння, що виражається у механізмі розгортання атрибутів правового буття у правосвідомості та правовій поведінці особи та становлення її як істоти правової. Аргументовано, що витoki права з онтологічно-правової позиції – це первісні модуси правового буття. Класифікувати модуси правового буття можна залежно від походження правової сутності: 1. Метафізичні – розміщення впорядкувальних змістів у надприродних абсолютних началах (міф, вищий закон, Бог). 2. Природні (космічний і природно-антропологічний вимір). 3. Антропологічні – способи розгортання правових атрибутів, при яких джерело правової сутності розміщується у діяльності та переживаннях суб’єкта (психологічні, соціально-комунікативні, соціально-інституційні).

Ключові слова: право, правове буття, праворозуміння, онтологія, правовий атрибут, правовий модус, правова дійсність, правова реальність, правова істина, порядок, свобода, рівність, договір, власність, благо, ієрархія, суспільні відносини, античність, середньовіччя, Новий час, правове вчення.

АННОТАЦІЯ

Гоцуляк Ю.В. «Правовое бытие как онтологическая основа правопонимания (историко-теоретическое исследование)» – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Институт законодательства Верховной Рады Украины, Киев, 2020.

Диссертация является первым в Украине комплексным исследованием, в котором на основе комплексного обще-теоретического анализа категории правового бытия обоснованы новые доктринально-правовые положения относительно его содержания и структуры, предложено онтологический подход к правопониманию.

Обосновано, что правовое бытие – это основание существования правовой реальности, которая разворачивается путем постоянного присутствия упорядочивания и его атрибутов в феноменальном мире. Любое правопонимание должно начинаться с правового бытия как самой общей категории правового мышления. Поскольку право охватывает своим содержанием все упорядочивающие процессы – оно должно определенным образом развёртываться через содержание и способ, чем являются атрибут и

модус. Доказано разницу и связь между понятиями правовая действительность, которая представляет собой актуально присутствующий мир правовых явлений и процессов и правовая реальность, которая не ограничивается присутствием правовых атрибутов только в фактическом бытии, но и расширяет к внутрисубъективному (правосознание, правовая рефлексия) и виртуальному измерениям (преобразования нематериальных смыслов в конкретные институты, положение идеального правопорядка).

Выявлено, что миф в античном правопонимании является формой раскрытия атрибутов правового бытия и сущего. В мифе закладываются особенности существования мира правовых идей и правовых феноменов. Мифология правового бытия – это присутствие права в мифе через систему образов. Установлено, что разум, свобода и надлежащее сосуществования – это три основы, на которых основано правовое бытие у Платона. У Аристотеля принцип равенства является открытостью и доступностью атрибутов правового бытия для всех, а добро и благо задают динамику (ориентиры) развертывания правового бытия в обществе.

Обоснованно, учение А. Августина позволяет выделить важный атрибут правового бытия – это степень-иерархия. Из правовых взглядов Ф. Аквинского следует определение, правовая сущность – это те признаки вещей и процессов, которые определяют их как правовые, а справедливость – это восстановление упорядочивающих потерь в правовом бытии. Выяснено, что Т. Гоббс обосновывает позицию, согласно которой правовое бытие раскрывается через признание как абсолютных возможностей субъекта (первоначальное абсолютное право на все), так и потребности в их ограничениях (договор). С правовых взглядов И. Канта выясняется положение, что необходимость императивов в жизни человека обусловлена самим правовым бытием как условием коммуникации. С правового учения Г. Гегеля следует вывод, что собственность является для правового бытия неотъемлемым атрибутом, поскольку упорядочивает внешние связи между субъектом и объектом. С позиции Г. Кельзена следует, что правовое бытие – это бытие смыслов, которые должны налаживаться на фактическое бытие.

Обосновано, что правовое бытие – это неотъемлемое присутствие правовых смыслов в правосознании, правовом поведении и правоотношениях. Онтологический тип правопонимания полагает раскрытие права как неотъемлемой составляющей бытия человека, развертывается в правовой реальности через неотъемлемые атрибуты и модусы. Концептуализировано категорию правового бытия путем разработки общих положений онтологического правопонимания, что выражается в механизме развертывания атрибутов правового бытия в правосознании и правовом поведении лица и становления его как правового существа. Аргументировано, что истоки права с онтологически-правовой позиции – это первобытные модусы правового бытия. Классифицировать эти модусы можно в зависимости от происхождения

правовой сущности: 1. Метафизические – размещение упорядочивающих смыслов в сверхъестественных абсолютных началах (миф, высший закон, Бог). 2. Природные (космическое и природно-антропологическое измерение). 3. Антропологические – способы развертывания правовых атрибутов, при которых источник правовой сущности размещается в деятельности и переживаниях субъекта (психологические, социально-коммуникативные, социально-институциональные).

Ключевые слова: право, правовое бытие, правопонимание, онтология, правовой атрибут, правовой модус, правовая действительность, правовая реальность, правовая истина, порядок, свобода, равенство, договор, собственность, благо, иерархия, общественные отношения, античность, средневековье, Новое время, правовое учение.

ANNOTATION

Yurii Hotsuliak. ‘Legal Being as the Ontological Basis of Legal Understanding (historical and theoretical research)’ – A manuscript.

Dissertation for a Doctoral Degree in Juridical Sciences, specialty 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal thought. – Legislation Institute of The Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, 2020.

The dissertation is the first complex research in Ukraine where a new doctrinal legal set of regulations with regard to the meaning and structure of legal being category is justified on the basis of its complex general theoretical analysis; it is also offered the ontological approach to legal understanding.

It is substantiated that the legal being is the basis of legal reality existence, which deploys through the permanent presence of order and its attributes in the phenomenal world. Any legal understanding must begin with the legal being as the most general category of legal thinking. Since law encompasses the content of all regulatory processes, it must deploy in a sense through the content and method, that is an attribute and mode.

The work proves the difference and connection between the concepts of legal actuality, which is an actually-existing world of legal phenomena and processes, and legal reality, which does not limit the presence of legal attributes only in fact, but also extends them to intrasubjective (legal awareness, legal reflection) and virtual dimensions (transformation of non-material contents into specific institutions, the establishment of an ideal legal order). The content and importance of legal truth are defined in order to reflect the true substance in legal consciousness and actuality.

It is identified that the myth in the antique legal understanding is a form of revealing the attributes of legal being and existence. The peculiarities of the existence and mutual transition of the legal ideas and legal phenomena world are laid into the myth. The mythology of legal being is the existence of law in the myth through a system of images.

It is disclosed that reason, freedom, and appropriate coexistence are three foundations which Plato's legal being is based on. According to Aristotle, the principle of equality is the openness and availability of the legal being attributes for all, while good and well-being set the dynamics (directives) of the legal being deployment in society.

The scientific contribution of Aurelius Augustine and Thomas Aquinas' legal points of view to the disclosure of the legal attributes matter is substantiated. Augustine's doctrine enables to highlight an important attribute of legal being - a degree-hierarchy. Aquinas' legal point of view derives that the legal essence is a set of peculiarities of things and processes which define them as legal, and justice is the resumption of orderly losses in legal being.

It is found that Hobbes gives substance to the position that legal being is revealed through the acceptance of both the absolute capabilities of the subject (the original absolute right to everything) and the necessity for their restriction (agreement). It is emphasized that J. Locke and T. Hobbes define that the person is the one that concentrates all the potential of legal being, the one who is the bearer of the legal, thus the deployment of legal attributes occurs through the reflection. It is concluded that the historical school in legal understanding emphasizes the temporality of law which exists and changes in time and therefore time becomes a key factor in its arising and development.

Kant's legal point of view reveals that the human need for imperatives in life is conditioned by legal being as a condition of communication. Hegel's legal doctrine explains that property is an integral attribute of legal being because it regulates the external relations between subject and object. It follows from Kelzen's position that legal being is the being of meanings which must be superimposed onto actual being.

It is justified that legal being is an integral presence of legal meanings in legal consciousness, legal conduct and legal relations. The ontological type of legal understanding sets the disclosure of law as an integral part of human being, which deploys through integral attributes and modes in legal reality. Initially we do not talk about the origin of law, but about its absolute presence.

The category of legal being is conceptualized through the formulation of general regulations of ontological legal understanding, which is expressed with the mechanism of deployment of the legal being attributes in a person's legal consciousness and legal conduct and its formation as a legal being. Legal attributes are divided into two stages. The first stage is order, an attribute that determines the absolute presence of legal being as such. The attributes of the second stage are those integral semantic components of law, through which the order itself, the institution of law and order and the legal system as a result. They are justice, freedom, equality, hierarchy, versatility, good, agreement, property, belonging.

It is argued that the origins of law from the ontological legal viewpoint are the initial modes of legal being. The modes of legal being can be classified according to the origin of the legal essence: 1. Metaphysical - the placing of ordering meanings

into the supernatural absolute principles (myth, higher law, God). 2. Natural - cosmic and anthropological dimension. 3. Anthropological - modes of legal attributes deployment, in which the source of legal essence is placed in the activities and experiences of the subject (psychological, social-communicative, social-institutional).

Key words: law, legal being, legal understanding, ontology, legal attribute, legal mode, legal reality, legal actuality, legal veracity, order, freedom, property, good, equality, hierarchy, social relation, antiquity, Middle Ages, early modern period, late modern period, legal doctrine.